

Tomasz Gocel (KATOLICKI UNIwersYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6821-5599>

**„Sprawa organizowania Uniwersytetu w Lublinie...”
Nieznany list ks. Idziego Radziszewskiego, założyciela
i pierwszego rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego,
do biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego**

DOI:10.25951/4415

STRESZCZENIE

Kolejne rocznice powstania Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II zwracają uwagę badaczy historii na losy tej katolickiej uczelni wyższej i inspirują ich do poszukiwania nowych, dotąd nieznanych faktów związanych z jej założeniem i funkcjonowaniem na przestrzeni dziejów. Tak również stało się w 2018 r., w związku z jubileuszem stulecia tej katolickiej uczelni wyższej. W Archiwum Diecezjalnym w Kielcach odnaleziony został list pierwszego rektora KUL ks. Idziego Radziszewskiego do biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego. W tym piśmie pierwszy rektor KUL złożył m.in. biskupowi kieleckiemu sprawozdanie o czynnościach, jakie podjął w związku z powołaniem uniwersytetu katolickiego od 27 lipca do 7 października 1918 r. Publikacja niniejszego listu ma pokazać dotąd mniej akcentowane okoliczności powołania uczelni katolickiej. Z listu dowiadujemy się o procedurach urzędowych, jakie prowadzono w związku z tworzeniem KUL. Cenną wiedzą jest poznanie wielorakich działań ks. Idziego Radziszewskiego i wsparcia udzielanego przez szeroki krąg współpracowników i ludzi przychylnych inicjatywie pierwszego rektora. Trudno się oprzeć wrażeniu, że ks. Radziszewski, organizując uniwersytet, wpisał się w potrzebę społeczeństwa polskiego. Widzimy entuzjazm związany z odrodzeniem Polski, który wyraził się też w udzieleniu poparcia wspomnianemu dziełu. Niepodległa Polska, wolny naród chciały być kształtowane przez wartości katolickie, które pomogły przetrwać noc zaborów. Z listu przebija duch wspólnotowy Polaków, który przejawiał się w gotowości ponoszenia ofiar na rzecz suwerenności narodowej.

Pierwsza część artykułu przedstawia autora listu, ks. Idziego Radziszewskiego. Skoncentrowano się przede wszystkim na etapach życia czy wydarzeniach, które wpłynęły na formację

duchową i intelektualną księdza, przywołano głównie te aspekty życia przyszłego rektora, które miały bezpośrednie przełożenie na jego decyzje o powołaniu uczelni katolickiej. Z kolei druga część rozprawy poświęcona jest opisowi listu i dokładnemu przedstawieniu jego treści.

SŁOWA KLUCZOWE: Katolicki Uniwersytet Lubelski, ks. Idzi Radziszewski, bp Augustyn Łosiński, Episkopat Królestwa Polskiego, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, koncesje państwowe i kościelne, założenie uniwersytetu.

SUMMARY

“The case of organizing the university in Lublin...” An unknown letter written by Fr. Idzi Radziszewski, the founder and the first rector of the Catholic University of Lublin addressed to Augustyn Łosiński, the bishop of the diocese of Kielce

Subsequent anniversaries of the establishment of the John Paul II Catholic University of Lublin draw the history researchers' attention to the history of this university and inspire them to search for new, previously unknown facts, related to its establishing and functioning throughout the history. This also happened in 2018 in connection with the 100th anniversary of this Catholic university. A letter from Fr. Idzi Radziszewski, the first Rector of the Catholic University of Lublin, addressed to Augustyn Łosiński, the Bishop of the Diocese of Kielce, was found in the Kielce's diocesan archive. In the letter Idzi Radziszewski submitted, among others, the report concerning the actions that he had taken to establish the university from 27 July to 7 October 1918. The purpose of the publication of the letter is to show less known circumstances of establishing this catholic university. The letter informs us about the formal procedures which were adopted during establishment of the Catholic University of Lublin. The knowledge of multiple actions taken by Fr. Idzi Radziszewski, and the support that was provided by a wide range of his fellows is very valuable. There is no doubt that by establishing the university, Fr. Radziszewski was fulfilling the necessity of the Polish society. We can observe here the enthusiasm connected to the rebirth of Poland. That enthusiasm also led to the support of the already mentioned idea of establishing the university. Free Polish nation in independent Poland wanted to foster Catholic values, which helped them survive the dark times of the Partitions. We may learn from the letter about the spirit of the unity of Polish people, who were ready to devote their lives to the independence of Poland. The first part of the article introduces Fr. Idzi Radziszewski – the letter writer. The author focuses mostly on the stages of Fr. Radziszewski's life and events that had an impact on his spiritual and intellectual formation. There are presented mainly those aspects of his life that directly influenced his decisions concerning the establishment of the catholic university. The other part of the paper concerns the description of the letter and a very detailed presentation of its content.

KEYWORDS: Catholic University of Lublin, Father Idzi Radziszewski, bishop Augustyn Łosiński, Polish Kingdom Episcopacy, Ministry of Religion and Public Education, public and church concessions, establishment of the University.

Kolejne rocznice powstania Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (KUL) zwracają uwagę badaczy historii na losy tej katolickiej uczelni wyższej i inspirują ich do poszukiwania nowych, dotąd nieznanych faktów dotyczących jej założenia i funkcjonowania na przestrzeni dziejów¹. Podobnie stało się w 2018 r. z uwagi na obchody stulecia KUL². Absolwent lubelskiej uczelni, po pięcioletnich studiach doktoranckich skierowany do pełnienia funkcji wykładowcy historii Kościoła w kieleckim Wyższym Seminarium Duchownym oraz dyrektora Archiwum Diecezjalnego w Kielcach³, przeglądając korespondencję Konsystorza Biskupa Kieleckiego z Akademią Duchowną w Petersburgu, w trakcie przygotowywania dokumentacji do procesu beatyfikacyjnego związanego z kieleckim seminarium arcybiskupa Jana Cieplaka, przypadkowo odnalazł nieznaną dotąd list rektora Idziego Radziszewskiego do biskupa Augustyna Łosińskiego z 7 października 1918 r., odsłaniający kulisy założenia uniwersytetu lubelskiego. W tym piśmie pierwszy rektor KUL złożył m.in. biskupowi kieleckiemu⁴ sprawozdanie

¹ W związku z obchodami poszczególnych jubileuszów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (dalej: KUL) pracownicy i absolwenci uniwersytetu przygotowywali okolicznościowe publikacje naukowe prezentujące aktualny stan wiedzy o uczelni; por. m.in.: *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Lublin 1938; *Katolicki Uniwersytet Lubelski. „Deo et Patriae”*, Lublin 1947; *Katolicki Uniwersytet Lubelski w oczach wychowanków. Założenia, wspomnienia, sprawozdania*, red. M. Rechowicz i in., Lublin 1958; *Katolicki Uniwersytet Lubelski. 50 lat istnienia i działalności*, Lublin 1968; *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski i in., Lublin 1969; *Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wkład w kulturę polską w latach 1968–1993*, red. M. Rusecki, Lublin 1994; *Katolicki Uniwersytet Lubelski 75 lat w służbie Bogu i Ojczyźnie. Album jubileuszowej wystawy*, oprac. Z. Uchnast, J. Szymik, J. Koziej, M. Wandrasz, Lublin, 1994; *Nauka i wiara. 80 lat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Szostek, Lublin 1999; *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. 90 lat istnienia*, red. G. Kramarek, E. Ziemann, Lublin 2008; J. Ziółek, *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, s. 1169–1178.

² Uroczystości związane z rocznicą stulecia powstania KUL odbywały się w Lublinie w ciągu całego 2018 r.; por. <https://www.kul.pl/kalendarium-jubileuszu,17992.html> (dostęp: 24.10.2021). W związku z tym jubileuszem opublikowano m.in. *Encyklopedię 100-lecia KUL*, red. E. Gigilewicz, M. Babiński, K. Brzezińska i in., t. 1–2, Lublin 2018 oraz A. Dębiński, *Gawędy na jubileusz*, Lublin 2018.

³ Autor niniejszej rozprawy, ks. dr Tomasz Gocel, ukończył studia specjalistyczne z historii Kościoła na KUL w 2005 r. i uzyskał tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. Od 2016 r. pełni funkcję dyrektora Archiwum Diecezjalnego w Kielcach i wykładowcy historii Kościoła w kieleckim Wyższym Seminarium Duchownym; por. <https://www.diecezja.kielce.pl/administracja/archiwum-diecezjalne> (dostęp: 25.10.2021).

⁴ Biskup Augustyn Łosiński kierował diecezją kielecką w latach 1910–1937. Do przyjęcia święceń kapłańskich przygotowywał się w mohylowskim Seminarium Duchownym, którego siedziba mieściła się w Petersburgu, później cztery lata studiował w petersburskiej

o czynnościach, jakie podjął w związku z powołaniem uniwersytetu katolickiego od 27 lipca do 7 października 1918 r. Wszystko to, co autor listu napisał na temat organizowania wyższej uczelni, zbiegło się w czasie z przełomowymi wydarzeniami związanymi z zakończeniem I wojny światowej, tzn. oddawaniem władzy przez okupanta austriackiego i przejmowaniem jej przez przedstawicieli społeczności polskiej po 123 latach niewoli narodowej. W tle działań dotyczących utworzenia uniwersytetu katolickiego toczył się więc równie ważny proces odzyskiwania przez Polskę niepodległości, a wszystko to działo się w Lublinie⁵.

Publikacja niniejszego listu ma pokazać dotąd mniej akcentowane okoliczności powoływania uczelni katolickiej. Z korespondencji tej dowiadujemy się o procedurach urzędowych, jakie odbywały się w związku z tworzeniem KUL. Cenną wiedzą jest poznanie wielorakich działań księdza Idziego Radziszewskiego i wsparcia udzielanego przez szeroki krąg współpracowników i ludzi przychylnych inicjatywie pierwszego rektora. Trudno się oprzeć wrażeniu, że ksiądz Ra-

Akademii Duchownej; por. D. Olszewski, *Łosiński Augustyn*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, s. 513–514; R. Żmuda, *Łosiński Augustyn (1867–1937)*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. 2, red. R. Bender, Lublin 1994, s. 99–100; 1910–1935. *Dwudziestopięćciolecie rządów J. E. Ks. Biskupa Augustyna Łosińskiego w Diecezji Kieleckiej*, Kielce 1935; P. Kubicki, *Augustyn Łosiński, Biskup Kielecki – krótki zarys monograficzny*, Sandomierz 1939; Z. Zieliński, *Łosiński Augustyn*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław 1973, s. 422–433; W. Krasowski, *Biskupi katoliccy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996; G. Liebrecht, *Biskup Augustyn Łosiński. Ordynariusz Diecezji Kieleckiej w latach 1910–1937*, Kielce 2018; tenże, *Biskup Augustyn Łosiński a niepodległość*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne” 2010, t. 10, s. 97–109; tenże, *Działalność filantropijna biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego w latach 1910–1937 (w świetle akt personalnych)*, „Studia Muzealno-Historyczne Muzeum Historii Kielc” 2009, t. 1 s. 55–76; tenże, *Rusofil Łosiński? Poglądy i postawy polityczne biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne” 2010, t. 11, s. 75–93; S. Fert, *Działalność duszpasterska bpa Augustyna Łosińskiego*, „Nasza Przeszłość” (dalej: NP), 1979, t. 52, s. 227–255; Z. Kaczor, *Biskup Augustyn Łosiński wobec sanacji i państwa sanacyjnego*, „Rocznik Świętokrzyski” t. 27, 2002, seria A, s. 93–101; M. Marcinkowska, *Biskup kielecki Augustyn Łosiński wobec odradzania się państwa polskiego 1918–1922 (wybrane zagadnienia)*, w: *Studia i materiały do dziejów Kielecczyny*, t. 1, red. W. Caban, Kielce 1998, s. 213–229; też, *Państwo w poglądach i działalności biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego (1910–1937)*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” (dalej: KPD), 75, 1999, nr 1, s. 99–109 (cz. I) i nr 2, s. 198–212 (cz. II); też, *Akcenty patriotyczne w działalności biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego (1910–1937)*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2005, 4, s. 185–196; M. Przeniosło, *Biskup Augustyn Łosiński o sytuacji społeczno-politycznej w Królestwie Polskim w latach pierwszej wojny światowej (dokumenty z Archiwum Diecezjalnego w Kielcach)*, „Rocznik Świętokrzyski. Seria A – Nauki Humanistyczne” 2005, t. 29 s. 165–177.

⁵ *Dzieje Lublina*, red. S. Krzykała, t. 2, Lublin 1975.

dziszewski, organizując uniwersytet, wpisał się w potrzebę społeczeństwa polskiego. Widzimy entuzjazm związany z odrodzeniem Polski, który wyraził się też w udzieleniu poparcia wspomnianemu dziełu. Niepodległa Polska, wolny naród chciały być kształtowane przez wartości katolickie, które pomogły przetrwać noc zaborów. Z listu przebija duch wspólnotowy Polaków, który przejawiał się w gotowości ponoszenia ofiar na rzecz suwerenności narodowej.

Zanim zostanie zaprezentowana treść listu, warto przedstawić jego autora. Działalność księdza Idziego Radziszewskiego stała się tematem wielu wszechstronnych rozpraw naukowych i opracowań popularnonaukowych, wśród których należy wymienić przede wszystkim publikacje specjalizującej się w tym zagadnieniu prof. dr hab. Grażyny Karolewicz⁶. Ze względu na bogatą literaturę poświęconą księdzu Radziszewskiemu w niniejszym tekście przywołam głównie te aspekty życia przyszłego rektora, które miały bezpośrednie przełożenie na jego decyzje o powołaniu uczelni katolickiej. Skoncentruję się więc głównie na tych etapach życia czy wydarzeniach, które wpłynęły na jego formację duchową i intelektualną.

Żołęźciel Uniwersytetu Lubelskiego urodził się w wielodzietnej rodzinie szlacheckiej niedaleko Łodzi. Jego religijna matka zajmowała się wychowaniem potomstwa i prowadzeniem gospodarstwa domowego, a ojciec był nauczycielem. Dzieciństwo Idziego Benedykta upłynęło w Pniewniku, niewielkiej wsi położonej blisko Mińska Mazowieckiego, gdzie pomagał księdzu Ignacemu Szukalskiemu w rozmaitych czynnościach związanych z pełnieniem przez wuja matki funkcji proboszcza parafii. Tutaj również ukończył szkołę elementarną prowadzoną przez swojego ojca⁷. W tym okresie wielki wpływ na religijne i patriotyczne wychowa-

⁶ G. Karolewicz, *Ksiądz Idzi Benedykt Radziszewski 1871–1922*, Lublin 1998; taż, *Ksiądz Idzi Radziszewski (1871–1922) – Założyciel Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Chrześcijaństwo*, t. 9, red. B. Bejze, Warszawa 1982, s. 9–86; taż, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 1, Lublin 1996; taż, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 2, *Biogramy*, Lublin 1994, s. 188–190; *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów uczelni*, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992; taż, *W służbie „Deo et Patriae”: ks. Idzi Radziszewski (1871–1922) i ks. Antoni Słomkowski (1900–1982)*, „Ethos” R. 22, 2009, nr 1/2 (85/86); taż, *Radziszewski Idzi Benedykt*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław 1987, s. 121–123 oraz I. Wodzianowska, *Ksiądz Idzi Radziszewski w służbie „Bogu i Ojczyźnie”*, „Summarius” 2018, 47 (67), s. 21–40; H.E. Wyczawski, *Radziszewski Idzi Benedykt (1871–1922)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, Warszawa 1982, s. 483–485.

⁷ Rodzice Idziego Radziszewskiego doceniali ważność edukacji, dlatego postarali się o wykształcenie wszystkich swoich dzieci: Ignacy ukończył Instytut Technologiczny w Petersburgu, następnie był profesorem i rektorem Politechniki Warszawskiej, Paweł był absolwentem Uniwersytetu Jagiellońskiego, mineralogiem, profesorem Uniwersytetu Wi-

nie Idziego wywierała siostra ojca – Emilia – często wprowadzająca do rozmów rodzinnych temat powstania styczniowego. Zaowocowało to gotowością rodzeństwa Radziszewskich do ponoszenia wielu trudów dla nauki – istnieje przekaz jakoby zarówno Ignacy, jak i Idzi udzielali korepetycji, aby zapewnić młodszemu rodzeństwu pomoc w kształceniu się⁸.

Po ukończeniu szkoły elementarnej w Pniewniku Idzi kontynuował naukę w Gimnazjum Filologicznym w Płocku. Na tym etapie życia przez 8 lat szkoły średniej musiał wykazać się samodzielnością i inicjatywą, ponieważ jako dziesięcioletnie dziecko został oderwany od środowiska domowego i zdany na własne siły. Okres jego nauki w szkole średniej zbiegł się z kolejną falą rusyfikacji Polaków, polegającą m.in. na: dyskryminacji języka polskiego, faworyzowaniu języka rosyjskiego i prześladowaniu religii katolickiej⁹. Doświadczenia związane z rusyfikacją doprowadziły do wyrobienia w Idzim odwagi i umiejętności pokonywania trudności w dążeniu do celu oraz odpowiedzialności za siebie i kolegów skupionych w kółkach samokształceniowych. W wieku 18 lat ukończył szkołę średnią złożeniem pisemnego egzaminu maturalnego z języków rosyjskiego, greckiego i łacińskiego oraz matematyki.

Absolwent płockiego Gimnazjum Filologicznego pełen młodzieńczego zapału zgłosił się do Seminarium Duchownego we Włocławku, aby rozpocząć kolejny okres intensywnego rozwoju intelektualnego i duchowego. Szczególnie zajmowała go filozofia, nawet założył koło seminarzystów pasjonujących się tą dyscypliną naukową. Drugim kierunkiem jego zainteresowań stała się teologia fundamentalna. Wychowawcy i profesorowie włocławskiej uczelni duchownej uważali go za alumna nieprzeciętnego zarówno pod względem intelektualnym, jak i duchowym, za „luminarza” wśród kolegów i „wzorowego lewite”¹⁰. Ze względu na dobre wyniki w nauce, przykładną postawę i umiejętność kierowania innymi, władze diecezjalne wytypowały Idziego Radziszewskiego na studia do Akademii Du-

leńskiego, pozostałe rodzeństwo ukończyło szkołę średnią; por. G. Karolewicz, *Książd Idzi Radziszewski (1871–1922)*, s. 13.

⁸ Tamże, s. 10.

⁹ W płockim Gimnazjum Filologicznym język polski traktowano jako nieobowiązkowy, nauczany po 2 godziny tygodniowo w godzinach pozalekcyjnych. W zamian popularyzowano język rosyjski i wzbogacano księgozbiór o literaturę w tym języku. Uczniowie zmuszeni zostali, po zamknięciu kaplicy katolickiej, do udziału w nabożeństwach prawosławnych odprawianych w cerkwi; por.: tamże, s. 15–16.

¹⁰ W. Jasiński, *Na 50-lecie*, „Ateneum Kapłańskie” (dalej skrót: AK), 51, 1959, t. 58, z. 1–3, s. 12–13.

chownej w Petersburgu¹¹, ponieważ miał szczególne predyspozycje do pełnienia w przyszłości ważnych stanowisk kościelnych¹².

Studia kleryka Radziszewskiego w petersburskiej akademii trwały 4 lata (1893–1897). Z „Curriculum vitae” wynika, że Idzi nadal pogłębiał tam znajomość filozofii i teologii. Wreszcie ukończył Akademię Petersburską w 1896 r. stopniem akademickim „candidatus S. Theologiae” i przyjęciem święceń kapłańskich¹³. Rok później już ksiądz Radziszewski uzyskał stopień magistra na podstawie pracy z zakresu egzegezy, napisanej pod kierunkiem biblisty. Ponadto pobyt w akademii petersburskiej przysły założyciel Uniwersytetu Lubelskiego wykorzystał na pogłębienie znajomości języków obcych.

Po ukończeniu studiów w Akademii Duchownej w Petersburgu z polecenia władz kościelnych ksiądz Radziszewski w 1897 r. powrócił do kraju i otrzymał nominację na stanowisko wikariusza parafii św. Mikołaja w Kaliszu. Podczas pobytu w tej parafii przez rok angażował się szczególnie w pracę duszpasterską wśród młodzieży. Oprócz prowadzenia lekcji religii uczył zainteresowanych filozofii chrześcijańskiej¹⁴.

Pragnienie pogłębienia wiedzy filozoficznej oraz troska o chrystianizowanie inteligencji polskiej skłoniły go do podjęcia decyzji o specjalistycznych studiach w Wyższym Instytucie Filozoficznym na Uniwersytecie Lwańskim, na które wresztą uzyskał zgodę od swojego przełożonego biskupa Zdzitowieckiego¹⁵.

Lata 1898–1900 to czas studiów uzupełniających księdza magistra Radziszewskiego w Lowanium – ze względu na sytuację społeczno-polityczną występował tam pod przybranym nazwiskiem Stephane Vaihinger de Cracoviae. Uczelnia

¹¹ Na studia do Akademii Duchownej w Petersburgu wysłał ks. Radziszewskiego biskup kujawsko-kaliski Aleksander Bereśniewicz; por. G. Karolewicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, s. 122.

¹² A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XV–XIX w.*, Lublin 1961, s. 292.

¹³ J. Zawadzki, *Ks. Idzi Radziszewski 1871–1922*, AK, 41, 1949, t. 51, s. 5.

¹⁴ P. Kremer, *Śp. Ks. dr Idzi Radziszewski*, „Wiadomości Towarzystwa Uniwersytetu Lubelskiego” R. 1, 1923, z. 1, s. 3.

¹⁵ Katolicki Uniwersytet w Lowanium na przełomie XIX i XX w. był najbardziej cenionym środowiskiem naukowym w zakresie badań nad scholastyką, szczególnie dzięki zaangażowaniu ks. D. Merciera, który w 1889 r. zorganizował na tej uczelni Wyższy Instytut Filozoficzny. Celem instytutu było prowadzenie badań nad scholastyką, a zwłaszcza nad tomizmem, współczesnymi kierunkami filozoficznymi i najnowszymi wynikami nauk szczegółowych. Instytut stał się ośrodkiem ruchu neotomistycznego, sięgającym aż do ziem polskich; por. I. Radziszewski, *Wszechnica Katolicka w Lowanium (Louvain)*, Warszawa 1908, s. 15 n.; S. Domińczak, *Kardynał Mercier 1851–1926*, Wilno 1926; G. Karolewicz, *Lowanium w życiu i działalności ks. Idziego Radziszewskiego*, AK, 72, 1980, z. 1, s. 71–84.

zajmowała się wszechstronnym kształceniem intelektu z uwzględnieniem wielu nauk szczegółowych, ale również wpływała na rozwój duchowości, m.in. propagowała kult Najświętszego Serca Pana Jezusa i Najświętszego Sakramentu. Promotorem pracy doktorskiej księdza Radziszewskiego był najbardziej ceniony przez niego ksiądz profesor Dezydery Mercier¹⁶. Studia Idzi zakończył uzyskaniem w 1899 r. najpierw licencjatu „z dużym wyróżnieniem”, a rok później doktoratu na podstawie rozprawy pt. „De ideae religionis genesi in evolutionismo Darvino-Spencierano”, omawiającej najbardziej aktualne problemy ówczesnej filozofii pozytywistycznej. Oprócz osiągnięć naukowych ksiądz doktor Idzi Radziszewski wyniósł z Uniwersytetu Lwańskiego przyjaźń z późniejszym kardynałem Mercierem, którego uważał za swojego mistrza, z kolei kardynał widział w swoim studencie człowieka „rozmodłonego, o poglądach ortodoksyjnych bez skazy, inteligentnego, pracowitego, nieprzeciętnego”¹⁷.

Uzupełnieniem wiedzy teoretycznej nabytej przez ks. Radziszewskiego na uniwersytetach była praktyczna obserwacja zagranicznych ośrodków naukowych podczas wielu podróży odbywanych regularnie podczas 6 lat pobytu poza krajem. W krótkim czasie, już po zakończeniu studiów w Lowanium, udał się do Londynu, następnie do Oxfordu i Cambridge, wreszcie do Paryża, Lille, Tuluzy, Innsbrucku i Wiednia. Dzięki temu zapoznał się z działalnością uniwersytetów w Anglii, we Francji i w Austrii. Gdy już pracował na stanowisku wiceregensa w Seminarium Duchownym we Włocławku, w 1905 r. wyjechał na rok do Paryża, gdzie zapoznał się z funkcjonowaniem Sorbony, Biblioteki Narodowej, Collège de France i Instytutu Katolickiego¹⁸. Dzięki tym podróżom i poczynionym obserwacjom posiadał przydatną wiedzę, która ułatwiła mu później zorganizowanie w Lublinie pierwszej na ziemiach polskich katolickiej wyższej uczelni¹⁹.

Po powrocie z zagranicznych studiów uniwersyteckich w Lowanium ksiądz doktor Radziszewski z polecenia biskupa kujawsko-kaliskiego pełnił funkcję najpierw wiceregensa²⁰ (1901–1905), a następnie regensa²¹ (1908–1914) w Seminarium Duchownym we Włocławku. Jako przełożony wymagał w wychowaniu do kapłaństwa wysokiego poziomu moralnego kandydatów, odpowiedniego

¹⁶ G. Karolewicz, *Trzy listy ks. Idziego Radziszewskiego do Kardynała Mercier*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK) 1983, 46, s. 195–198.

¹⁷ G. Karolewicz, *Ksiądz Idzi Benedykt Radziszewski*, s. 51.

¹⁸ G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 2, s. 189.

¹⁹ H.E. Wyczawski, *Radziszewski Idzi*, s. 483.

²⁰ Wiceregens – zastępca regensa (rektora).

²¹ Regens – dawniej: przełożony duchownego zakładu naukowego, dziś: rektor.

wykształcenia i wyrobienia społecznego. Oczekiwał od wychowanków głoszenia słowem i przykładem zasad wiary i moralności²². W centrum jego zainteresowań stał rozwój duchowy kandydatów do kapłaństwa. Dlatego poszedł za zwyczajem władz seminaryjnych w Płocku i Sandomierzu, oddając w ręce ojca duchownego sprawy wyrobienia duchowego alumnów. Dla pogłębienia jedności wspólnoty seminaryjnej wprowadził wspólne posiłki, przeznaczając własny pokój na jadalnię. Przykładał się do podniesienia poziomu nauczania w seminarium poprzez staranne dobieranie kadry profesorskiej, sam wykładał filozofię i pedagogikę. Nieustannie wprowadzał nowe elementy w systemie nauczania kleryków, m.in.: nowe przedmioty świeckie (geografię, fizykę, języki francuski i niemiecki), podział na sekcje teologiczną i prawa kanonicznego oraz tzw. odczyty kleryckie. Dbał o godne obchodzenie święta Doktora Anielskiego – św. Tomasza z Akwinu – połączonego z uroczystą akademią²³.

W 1909 r. ksiądz doktor Radziszewski stanął faktycznie na czele komitetu redakcyjnego powołanego do istnienia czasopisma „Ateneum Kapłańskie” (redaktorem naczelnym formalnie był ksiądz Antoni Szymański), wydawanego przez Seminarium Duchowne we Włocławku, które miało przyczynić się do pogłębienia wykształcenia duchowieństwa. Zamieszczano w nim artykuły z różnych dziedzin nauk teologicznych, filozoficznych, społecznych, humanistycznych i prawnych²⁴.

Osiągnięcia uzyskane przez księdza Radziszewskiego w zarządzaniu Seminarium Duchownym we Włocławku przyczyniły się do mianowania go przez władze kościelne rektorem Akademii Duchownej w Petersburgu i wykładowcą filozofii. Na tym stanowisku przez 4 lata (1914–1918) pozostał wierny podstawowym założeniom formacji kapłańskiej, jakie realizował we Włocławku. W większym zakresie doceniał tutaj znaczenie zaspokojenia potrzeb bytowych studentów, przy zachowaniu wszelkich starań o utrzymanie należytego poziomu naukowego uczelni. W tym celu przeprowadził reformę programu nauczania, polegającą na zwiększeniu liczby katedr, podziale na sekcje teologiczną i prawa kanonicznego oraz wprowadzeniu wykładów prawa cywilnego i encyklopedii prawa. Kolejna reforma egzaminów na stopień kandydata i magistra miała zachęcić studentów do samodzielnej pracy²⁵.

²² Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Rękopis 573, I. Radziszewski, *Projekt reformy Akademii Duchownej w Petersburgu. Stosunek duchowieństwa do kwestii socjalnej*, s. 30.

²³ G. Karolewicz, *Ksiądz Idzi Benedykt Radziszewski*, s. 66.

²⁴ H.E. Wyczawski, *Radziszewski Idzi*, s. 484.

²⁵ Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Rękopis 573, I. Radziszewski, *Projekt reformy Akademii Duchownej*.

Duże utrudnienia w funkcjonowaniu akademii petersburskiej spowodowały wydarzenia I wojny światowej i rewolucji październikowej. Zmniejszył się napływ studentów z Kongresówki, dokuczały problemy aprowizacyjne. Dzięki pomocy finansowej Karola Jaroszyńskiego udało się pomimo to utrzymać przez kolejnych kilka miesięcy funkcjonowanie uczelni. Podczas tych trudnych czasów wojny i rewolucji ujawniła się patriotyczna postawa rektora. Od 1916 r. pełnił on funkcję prezesa organizacji założonej przez Polonię w Petersburgu o nazwie Towarzystwo Miłośników Historii i Literatury Polskiej i stanął na czele rady pedagogicznej zorganizowanych przez to środowisko Wyższych Kursów Polskich, popularyzujących wiedzę o historii i literaturze polskiej²⁶.

Ukoronowaniem działalności religijno-społecznej i patriotycznej księdza Radziszewskiego było powołanie do życia Uniwersytetu Lubelskiego. Pomysł zorganizowania katolickiej wyższej uczelni na ziemiach polskich zrodził się jeszcze podczas jego pobytu w Petersburgu, który powoli ogarniała pożoga rewolucyjna, co w konsekwencji przybliżyło moment zamknięcia Akademii Duchownej oraz Wyższych Kursów Polskich. Rektor petersburskiej Akademii Duchownej miał świadomość trwałych przemian społecznych, jakie dokonały się – jednocześnie z wymienionymi wydarzeniami w Rosji carskiej – na ziemiach polskich, pozostających pod zaborami. Przede wszystkim wzrosła tam liczba inteligencji, która zagrożona była propagandą organizacji głoszących poglądy sprzeczne z zasadami wiary chrześcijańskiej. W celu wychowania inteligencji w duchu katolickim i utrzymania jej w kręgu oddziaływania kultury chrześcijańskiej ksiądz Radziszewski powziął myśl zorganizowania odrębnej instytucji naukowo-wychowawczej, zajmującej się kształceniem kadr formujących polską inteligencję w duchu katolickim. Potrzeba założenia uniwersytetu katolickiego wiązała się również z odzyskaniem przez Polskę niepodległości, ponieważ młode państwo potrzebowało dobrze wykształconych elit zarządzających jego funkcjonowaniem, tym bardziej że pod zaborami Polacy zastępowani byli na stanowiskach w administracji ludźmi innej narodowości²⁷.

Myśląc o lokalizacji uniwersytetu, jego założyciel wybrał Lublin, ponieważ uważał, że położenie tego miasta zachęci duchowieństwo katolickie przede

²⁶ M. Strawińska, *Wyższe Kursy Polskie w Petersburgu 1916–1918. Uniwersytet Lubelski: polonistyka, romanistyka, pedagogika 1921–1926*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918–1925*, wstęp i red. G. Karolewicz, Lublin 1978, s. 55–66; por. <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/wyzsze-kursy-polskie> (dostęp: 25.10.2021).

²⁷ I. Radziszewski, *Uniwersytet Katolicki w Polsce*, „Wiadomości Towarzystwa Uniwersytetu Lubelskiego” 1923, s. 24 n.

wszystkim z Kresów Wschodnich, aby tutaj odbyć pogłębioną formację²⁸. Poza tym miasto w czasie I wojny światowej pełniło funkcję stolicy okupacji austriackiej i ksiądz Radziszewski słusznie sądził, że łatwiej będzie się można dogadać w sprawie założenia uczelni z uchodzącymi za katolików Austriakami, niż z Niemcami utożsamianymi z protestantami²⁹. Starano się również przywoływać poza wymienionymi racjami dziedzictwo Unii Lubelskiej i historyczne tradycje Lublina jako ośrodka promieniującego na Wschód³⁰.

Ksiądz Radziszewski przed mającą powstać w Lublinie wyższą uczelnią postawił 3 zasadnicze zadania: prowadzenie badań naukowych opartych na przeświadczeniu, że rozum i wiara nie mogą być w sprzeczności, ale wzajemnie się wspierają; wychowanie inteligencji katolickiej, tj. ludzi wykształconych i przygotowanych do określonego zawodu, ale również głęboko wierzących i praktykujących; rozpowszechnianie wyników badań naukowych uczelni w całym polskim społeczeństwie poprzez publikacje naukowe, organizowanie kursów dokształcających dla różnych grup społecznych spoza uczelni³¹.

Pomysł założenia uniwersytetu na ziemiach polskich stawał się coraz bliższy realizacji w związku z definitywnym zamknięciem Akademii Duchownej w Petersburgu na skutek zniszczenia dotychczasowego porządku przez rewolucję bolszewicką i odradzania się polskiej administracji na terenach pozostających dotąd pod zaborami. W takich okolicznościach ksiądz Idzi Radziszewski zaproponował wykładowcom Akademii Duchownej i Wyższych Kursów Polskich przeniesienie się z całym petersburskim polskim ośrodkiem naukowym do ojczyzny, aby wziąć czynny udział w odbudowywaniu niepodległości. Znalazł również sponsorów gotowych finansować funkcjonowanie planowanej na ziemiach polskich wyższej uczelni. Kadra profesorska Akademii Duchownej wyraziła zgodę na kontynuację współpracy ze swoim dotychczasowym rektorem, ale już w nowym miejscu, tak samo podeszli do propozycji przeniesienia ośrodka naukowego z Petersburga do Lublina fundatorzy, zapewniając, że zabezpieczą finansowo funkcjonowanie uniwersytetu. Dzięki tym deklaracjom profesorów i fundatorów w lutym 1918 r. powstał komitet organizacyjny z księdzem Radziszewskim jako wiceprezesem,

²⁸ M. Ryba, *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Korzenie, początki, źródła tożsamości*, Warszawa–Radzymin 2018, s. 55.

²⁹ M. Ryba, *Środowiska i ugrupowania polityczne na Lubelszczyźnie 1914–1918*, Lublin 2007, s. 397–398.

³⁰ P. Dąbkowski, *Uniwersytet Lubelski jako konieczność dziejowa*, „Wiadomości Towarzystwa Uniwersytetu Lubelskiego” 1923, 1, z. 2, październik, s. 6.

³¹ *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. 90 lat istnienia*, red. G. Kramarek, E. Ziemann, Lublin 2008, s. 9.

któremu – po kilku miesiącach intensywnych prac – udało się zredagować statut uczelni i zgromadzić bogaty księgozbiór, stanowiący załączek uniwersyteckiej biblioteki³². W czerwcu 1918 r. zamknięto Akademię Duchowną i ksiądz Radziszewski wraz z pozostałymi członkami komitetu organizacyjnego przyjechał do Polski, która właśnie zaczęła powstawać z niewoli i budzić się do niepodległości. Czynności związane z założeniem uniwersytetu, podjęte przez księdza Radziszewskiego od momentu pojawienia się na ziemiach polskich do chwili, kiedy uczelnia zainaugurowała pierwszy rok akademicki (lipiec–październik 1918 r.) stanowią treść edytowanego sprawozdania wysłanego do biskupa Augustyna Łosińskiego, a także innych biskupów diecezjalnych, m.in. płockiego i sandomierskiego, na co wskazują zachowane podobnie brzmiące listy z odpowiedziami ordynariuszów diecezji w Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II.

Z treści listu księdza Idziego Radziszewskiego do biskupa Augustyna Łosińskiego wynika, że dotychczasowy rektor petersburskiej Akademii Duchownej propozycję założenia katolickiego uniwersytetu przedstawił najpierw biskupom polskim zebranych pod przewodnictwem wizytatora apostolskiego księdza Achillesa Rattiego na konferencji w Warszawie 26–27 lipca 1918 r. Uczestnicy konferencji biskupów z zadowoleniem przyjęli pomysł księdza Radziszewskiego i udzielili mu pełnomocnictwa do podjęcia koniecznych czynności zmierzających do założenia uczelni. Pierwszy rektor KUL, dzięki poparciu hierarchii kościelnej, w krótkim czasie uzyskał konieczne do założenia uniwersytetu koncesje władz państwowych, reprezentowanych przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a następnie potwierdzenie katolickiego charakteru uczelni przez kompetentne władze kościelne. Równocześnie ze staraniami o urzędowe zatwierdzenie państwowe i kościelne ksiądz Radziszewski zabiegał systematycznie o gromadzenie środków finansowych, poszerzenie grona darczyńców i znalezienie budynków potrzebnych do funkcjonowania uniwersytetu. Jeszcze za życia pierwszego rektora udało się uwieńczyć sukcesem wszystkie te przedsięwzięcia, tzn. pozyskać budynki na stałą siedzibę uczelni, bibliotekę oraz dodatkowe pomieszczenia przeznaczone na internaty oraz bursy dla studentów, jak również konwikt dla księży studentów.

Po zakończeniu pierwszego etapu działań organizacyjnych władze Uniwersytetu Lubelskiego ogłosiły nabór studentów. Ósmego grudnia 1918 r., a więc miesiąc po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, odbyła się uroczysta inauguracja

³² O początkach biblioteki KUL por. W. Nowodworski, *Gmach Biblioteki*, ABMK, 1971, t. 23, s. 29–30, 53 n.

działalności uczelni w tymczasowej siedzibie mieszczącej się w gmachu lubelskiego Seminarium Duchownego³³.

Jednocześnie z organizowaniem uniwersytetu w Lublinie ksiądz Idzi Radziszewski włączył się w działalność konferencji rektorów wyższych szkół akademickich w Polsce, m.in. uczestniczył w 2 pierwszych zjazdach tej instytucji, których owocem stała się ustawa o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 r.³⁴

Pełne poświęcenie zaangażowanie się w działalność rektorów polskich wyższych szkół akademickich oraz organizowanie Uniwersytetu Lubelskiego kosztowało pierwszego rektora KUL utratę zdrowia. Powikłania przy zapaleniu płuc doprowadziły do śmierci księdza Radziszewskiego 22 lutego 1922 r. w wieku zaledwie 51 lat. Jego dzieło jednak przetrwało³⁵.

Po zaprezentowaniu wybranych faktów z biografii księdza Idziego Radziszewskiego należy kilka zdań poświęcić opisowi listu. Jak wspomniano, pismo znajduje się w Aktach Konsystorskich, w zasobie archiwalnym dotyczącym korespondencji pracowników i studentów Akademii Petersburskiej z lat 1896–1921³⁶. Dokument został spisany odręcznym pismem na 4 stronach formatu A4. Rektor opisał działania podejmowane podczas zakładania uniwersytetu, wymienił też wymagania prawne zarówno strony kościelnej, jak i państwowej, które systematycznie wypełniał, by katolicka uczelnia mogła legalnie funkcjonować. W Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II zdeponowane zostały pisma o podobnej treści, m.in. od biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego³⁷ i biskupa płockiego Antoniego Nowowiejskiego³⁸, które zawierają odpowiedź wymienionych hierarchów na list rektora, dotyczący początków tworzenia Uniwersytetu Lubelskiego. Analiza tych pism wskazuje na to, że przedstawiony list ma charakter sprawozdania okólnego, rozesłanego prawdopodobnie do wszystkich uczestników wspo-

³³ O pierwszej siedzibie uniwersytetu, w której odbyła się inauguracja roku akademickiego 8 grudnia 1918 r. por.: S. Młynarczyk, *Seminarium Diecezjalne Lubelskie*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 38, 196), nr 1–7, s. 121–137.

³⁴ Por. Dz.U. 120 Nr 72 poz. 494. Ustawa o szkołach akademickich została uchwalona 13 lipca 1920 r. i obowiązywała do 1 września 1933 r. Ustawa wskazywała m.in. na zadania szkół wyższych: „Zadaniem szkół akademickich jest służyć nauce i ojczyźnie”.

³⁵ W. Zet, *O budowie Uniwersytetu Lubelskiego*, „Głos Lubelski” 10, 1923, nr 68, s. 11.

³⁶ Archiwum Diecezjalne w Kielcach, Akta Kurialne Ogólne, Akta akademików w Petersburgu 1896–1921, sygn. OS-A/5, k. 465–466a.

³⁷ Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (dalej: AKUL), sygn. 2, Zespół Przedwojenny, Pismo Biskupa Kieleckiego do rektora Uniwersytetu w Lublinie, Kielce 15 X 1918 r., k. 79.

³⁸ Tamże, Pismo Biskupa Płockiego do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, Płock 22 X 1918 r., k. 80.

mnianej konferencji biskupów z 27 lipca 1918 r., na której przekazano pełnomocnictwo do prowadzenia wszelkich czynności związanych z organizowaniem uniwersytetu księdzu Idzemu Radziszewskiemu.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Uniwersytet w Lublinie
dn. 7 października 1918 r.

Excellentissime Nomine
Najdostojniejszy Pasterzu

Stosownie do danego mi przez Ich Ekscelencje Najdostojniejszych Księża Biskupów, na konferencji w dn. 27 lipca r.b. odbytej³⁹, upoważnienia, bym się zajął sprawą założenia i or-

³⁹ Konferencja Biskupów Królestwa Polskiego pod przewodnictwem wizytatora apostolskiego księdza prałata Achillesa Rattiego odbyła się w Warszawie 26–27 lipca 1918 r. Na tym spotkaniu obecnych było 7 zwierzchników diecezji: arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski, biskup wrocławski Stanisław Zdzitowiecki, biskup płocki Antoni Julian Nowowiejski, biskup sandomierski Marian Ryx, biskup kielecki Augustyn Łosiński, biskup miński Zygmunt Łoziński, administrator diecezji lubelskiej i podlaskiej Zenon Kwiek; por. AKUL, sygn. 2, Zespół Przedwojenny. Erekcja Uniwersytetu Lubelskiego i Ogólna Organizacja 1918–1923, Odpis aktu erekcyjnego Uniwersytetu w Lublinie 27 VII 1918 r., k. 57. Stolica Apostolska określiła konferencję warszawską mianem „narady wszystkich Biskupów Polskich”; por. tamże, Odpis Dekretu Świętej Kongregacji Seminariów i Uniwersytetów Stolicy Apostolskiej o nadaniu praw Wydziałowi Teologicznemu i Prawa Kanonicznego, 27 VII 1910 r., b.n. 26 VII 1918 r. Podczas pierwszego dnia narady biskupi wysłuchali propozycji założenia uniwersytetu katolickiego w Polsce, przedstawionej w obszernym memoriale przez księdza Idziego Radziszewskiego, a następnie – dzień później (27 lipca) – omawiali tę propozycję wraz z obecnym wizytatorem apostolskim księdzem Achillesem Rattim. Na zakończenie spotkania biskupi polscy wraz z wizytatorem apostolskim powzięli następujące uchwały dotyczące powstania uniwersytetu w Lublinie: a) podziękowali Karolowi Jaroszyńskiemu i Franciszkowi Skąpskiemu, którzy w listach z 29 czerwca i 1 lipca 1918 r. zobowiązali się wobec Episkopatu Królestwa Polskiego do finansowania własnym kosztem katolickiej uczelni wyższej; b) ustalili, że uczelnia ma być katolicka, założona w Lublinie, ma mieć docelowo „wszystkie fakultety, ale należało najpierw otworzyć wydziały najpotrzebniejsze (Wydział Teologii i Wydział Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych) i liczyć się z groszem”; c) zastrzegając się co do praw i ostatecznej decyzji Stolicy Apostolskiej, biskupi przyjmowali pod swoją władzę i opiekę uniwersytet, zobowiązując się do jego pod-

ganizowania Uniwersytetu w Lublinie⁴⁰, poczyniłem odpowiednie kroki w celu uzyskania pozwolenia władz rządowych⁴¹ na otwarcie tej uczelni.

trzymywania w miarę możliwości, nie brali jednak za niego odpowiedzialności finansowej; d) polecono stworzyć komisję do prowadzenia prac nad założeniem uniwersytetu, której kierowanie powierzono księdzu Idzemu Radziszewskiemu; por. tamże, Akt powierzenia kierowania i organizacji Uniwersytetu w Lublinie ks. Idzemu Radziszewskiemu, Warszawa 10 VIII 1918 r., k. 55.

⁴⁰ Podczas warszawskiej konferencji ksiądz Idzi Radziszewski przedstawił biskupom polskim i wizytatorowi apostolskiemu obszerny memoriał, w którym przekonywał, że na ziemiach polskich należy założyć uniwersytet katolicki, gdyż w przeciwnym wypadku powstanie w to miejsce uczelnia państwowa. Ponadto wykazywał niekorzystne proporcje pomiędzy dużą liczbą ludności a niewielką liczbą uniwersytetów. Wreszcie ponaglał, aby jak najszybciej wykorzystać korzystną sytuację, gdyż istniało niebezpieczeństwo przejęcia władzy w kraju przez ludzi źle usposobionych do Kościoła, którzy w przyszłości nie dopuściliby do powstania uczelni katolickiej. Obszerna i wszechstronna argumentacja przekonała uczestników konferencji biskupów Królestwa Polskiego, dzięki czemu pomysł założenia katolickiego uniwersytetu, przedstawiony przez dotychczasowego rektora Akademii Duchownej w Petersburgu, uzyskał aprobatę władz kościelnych; por. tamże, sygn. 2, Zespół Przedwojenny, Memoriał ks. Idziego Radziszewskiego wygłoszony na Konferencji Episkopatu Polski 26 VII 1918 r., k. 28–30. Po wysłuchaniu wystąpienia księdza Radziszewskiego i dyskusji nad jego propozycją zredagowany został przez przedstawiciela konferencji biskupów „Akt powierzenia kierowania i organizacji Uniwersytetu w Lublinie ks. Idzemu Radziszewskiemu”, w którym arcybiskup warszawski A. Kakowski oświadczył, że „Rektor Akademii Duchownej w Petersburgu [...] otrzymał na Konferencji Biskupów Królestwa Polskiego, odbytej w Warszawie w dniu 27 VII b. r. pełnomocnictwo, w zakresie i w myśl uchwały rzeczonej Konferencji do prowadzenia wszystkich spraw, dotyczących założenia i zorganizowania uniwersytetu w Lublinie”; por. tamże, Akt powierzenia kierowania i organizacji Uniwersytetu w Lublinie ks. Idzemu Radziszewskiemu, Warszawa, 3 VIII 1918 r., k. 58.

⁴¹ W okresie 27 października 1917–11 listopada 1918 r. namiastkę autonomicznej polskiej władzy, podlegającej wówczas administracji wojskowej austriackiej i niemieckiej, sprawowała Rada Regencyjna. W porozumieniu z niemieckim generałem gubernatorem Beselesem Rada powołała 7 grudnia 1917 r. pierwszy rząd – Radę Stanu Królestwa Polskiego, w której skład wchodziło m.in. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z Antonim Ponikowskim na czele. Po dymisji rządu 12 lutego 1918 r., z powodu rokowań pokojowych w Brześciu nad Bugiem, ponownie powołano go do istnienia 4 kwietnia 1918 r. pod przewodnictwem premiera Jana Kantego Steczkowskiego. Ksiądz Idzi Radziszewski na podstawie upoważnienia, jakie otrzymał od Konferencji Biskupów Królestwa Polskiego 17 sierpnia 1918 r., wystosował do ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego prośbę o pozwolenie na założenie i otwarcie uniwersytetu w Lublinie „w jesieni bieżącego roku”. Do prośby podpisanej przez członków komitetu organizacyjnego, tj. księdza Idziego Radziszewskiego i dwóch fundatorów Karola Jaroszyńskiego i Franciszka Skąpskiego, dołączono statut projektowanej uczelni oraz kopię listu polecającego zredagowanego przez członka Rady Regencyjnej arcybiskupa A. Kakowskiego; por. tamże, Rep. 124, nr 4/I, Korespondencja z władzami w sprawie przyznania Uniwersytetowi praw szkół akademickich,

Ministerstwo W.R. i OP. 6 września udzieliło pozwolenia⁴². Następnie należało otrzymać od rządu austriackiego⁴³ odpowiednie gmachy na sale wykładowe, bibliotekę, mieszkania profesorów, konwikt dla słuchaczy duchownych i pomieszczenie studentów. Dnia 28 września nastąpiła decyzja generał-gubernatora lubelskiego⁴⁴, mocą której zostały nam dane potrzebne zabudowania.

1918–1924, Prośba Komitetu Organizacyjnego do Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (kopia), Warszawa 17 VIII 1918 r., k.b.n.

⁴² Wstępna zgoda na założenie w Lublinie katolickiego uniwersytetu została wyrażona 6 września 1918 r. przez przedstawiciela rządu Rady Regencyjnej, ówczesnego ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Antoniego Ponikowskiego. W jego piśmie skierowanym do członków Komitetu Organizacyjnego znajdują się słowa: „Ministerstwo udziela Panom wstępnej koncesji na założenie i otwarcie w jesieni roku bieżącego Uniwersytetu prywatnego w Lublinie”; por. tamże, sygn. 2, Zespół Przedwojenny, Zgoda MWRiOP na uruchomienie uniwersytetu, Warszawa 6 IX 1918 r., k. 62; M. Ryba, *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, s. 56–57; A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1944*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia*, s. 25.

⁴³ Pierwszą siedzibą uniwersytetu był „piękny” gmach Diecezjalnego Seminarium Duchownego w Lublinie przy ul. Zamojskiej 6. Został on przekazany uczelni na prośbę księdza Idziego Radziszewskiego przez przedstawiciela austriackich władz okupacyjnych w Lublinie generała-gubernatora Antoniego Liposćaka. Zanim do tego doszło, gmach był wykorzystywany jako austriacki szpital wojskowy. Jednocześnie uniwersytet otrzymał od władz austriackich dawny „starożytny” klasztor bernardyński, zajęty częściowo przez austriacką orkiestrę wojskową, który przeznaczono na bibliotekę, a także budynek po muzeum przy ul. Namiestnikowskiej 4 (obecnie ul. Narutowicza), gdzie mieścił się wojskowy zakład stolarski; por. AKUL, sygn. 8/I (sygnatura dawna: Rep. 124, nr 8), Sprawozdania. Składy osobowe 1918–1922, Sprawozdanie Tymczasowe o działalności Uniwersytetu Lubelskiego od chwili otwarcia do 1 VI 1919 r., k. 1–2.

⁴⁴ O staraniach organizatorów uniwersytetu w Lublinie o budynki potrzebne do funkcjonowania uczelni informował w piśmie adresowanym do księdza Idziego Radziszewskiego członek komitetu organizacyjnego Franciszek Skąpski. W liście tym znajduje się informacja o generale-gubernatorze lubelskim Liposćaku, który często wyjeżdżał z Lublina i głównie przebywał wtedy w Wiedniu. Skąpski miał z nim rozmawiać o gmachach uniwersyteckich po powrocie ze stolicy cesarstwa austriackiego 4–5 września 1918 r., jednocześnie świadom był trudności, gdyż „powiadają mi tu wszyscy, że jeżeli nie będzie miał telefonu ze sfer wyższych, sam nie zrobi nic, bo strasznie niezdecydowany, a tu będzie trzeba z jednych koszar usunąć wojska i będziemy mieli cudne pomieszczenia dla uniwersytetu, profesorów i studentów”. Przed spotkaniem z generałem-gubernatorem Skąpski odwiedził austriackiego szefa sztabu generała majora Hubnera von Székelyfölda, od którego uzyskał pozwolenie na zwiedzanie wszystkich gmachów rządowych w Lublinie oraz zapewnienie o poparciu akcji przekazania budynków zajętych przez wojsko uniwersytetowi pod warunkiem znalezienia zastępczych kwater dla wysiedlonych żołnierzy. Opróżnianie budynków z wojska nie przechodziło łatwo, opierało się na znajomościach, stąd wzmianki o szukaniu poparcia w Krakowie u biskupa Adama Sapiehy i w Wiedniu u Adama Tarnowskiego; por. tamże, sygn. 2, Zespół Przedwojenny, Pismo Franciszka Skąpskiego do ks. Idziego Radziszewskiego, Lublin 30 VIII 1918 r., k. 63.

Więc w Imię Boże zaczynamy!

Dla przyjmowania zapisu studentów otwarte zostały i Kancelarya Uniwersytetu w Lublinie (Krak. Przedm. 41 Gmach Dyr. Tow. Kred. Ziemsk.), oddział Kancelaryi Uniwersytetu Lubelskiego w Warszawie (ul. Czackiego 3 gmach Stow. Techników) i także Oddział w Petersburgu (Akademia Duchowna)⁴⁵. Pozostało jeszcze dużo pracy organizacyjnej, mamy wszakże nadzieję, że w połowie listopada będzie można rozpocząć zajęcia; o dokładnej dacie nie omieszkam donieść Waszej Ekscelencji, wtedy też poważę się prosić o uświetnienie swą Osobą aktu otwarcia Wszechnicy. W sprawie wydziału prawa kanonicznego i nauk moralnych J. Eks. Wizytator oczekuje rychłego nadejścia wiadomości z Rzymu⁴⁶. Alumni mieszkańcy winni obowiązkowo w konwikcie, który im da troskliwą

⁴⁵ Akademia Duchowna w Petersburgu powstała w 1842 r. na skutek przeniesienia z Wilna do stolicy Imperium Rosyjskiego zakładu kształcenia dla duchownych katolickich. Działała do czerwca 1918 r. Zakładając Akademię Duchowną w Petersburgu, władze carskie pragnęły podporządkować sobie w ten sposób duchowieństwo polskie już na etapie kształcenia. Po zamknięciu Akademii Duchownej w Warszawie (1867) petersburska uczelnia stała się jedyną wyższą szkołą dla księży w zaborze rosyjskim umożliwiającą uzyskanie kolejnych stopni naukowych. W latach 1910–1913 jej rektorem był ksiądz Aleksander Kakowski, późniejszy członek Rady Regencyjnej i metropolita warszawski; również wszyscy biskupi polscy uczestniczący w Konferencji Episkopatu Królestwa Polskiego 26–27 lipca 1918 r. byli absolwentami tej uczelni. Związany z nią był też ksiądz Idzi Radziszewski, który pełnił funkcję ostatniego rektora w latach 1914–1918, a także adresat listu biskup kielecki Augustyn Łosiński, który 4 lata tu studiował. Podczas sprawowania funkcji rektora Akademii Duchownej ksiądz Radziszewski zreformował uczelnię na wzór uniwersytetu katolickiego w Lowanium. Utworzył wtedy nowe katedry: teologii dogmatycznej, prawa kanonicznego, historii dogmatów, prawa cywilnego, encyklopedii teologii i encyklopedii prawa. Część wykładowców Akademii Duchownej i studentów wraz z jej rektorem przeszła na założony przez niego Uniwersytet Lubelski; por.: I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007; B. Ussas, *Akademia Duchowna w Petersburgu*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1973, s. 212–214; A. Wójcicki, *Katolicka Akademia Duchowna w Piotrogradzie*, w: *Polski Kalendarz Piotrogradzki*, Petersburg 1916; J. Zdanowski, *Z walki o wolność Kościoła pod zaborem rosyjskim*, Kielce 1925, s. 37–46.

⁴⁶ W pierwszym roku akademickim Uniwersytetu Lubelskiego (1918/1919), którego działalność została uroczystie zainaugurowana 8 grudnia 1918 r., zdołano uruchomić dla prawie 400 studentów 4 wydziały: Wydział Teologiczny, Wydział Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych, Wydział Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych oraz Wydział Humanistyczny. Wydziały kościelne – Teologiczny, Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych – uzyskały podstawę prawną na mocy aktu metropolity mohylewskiego arcybiskupa Edwarda Roppa, który 23 października 1918 r. – jako zwierzchnik kościelny Akademii Duchownej w Petersburgu – przelał jej uprawnienia na Uniwersytet Lubelski wraz z prawem nadawania stopni akademickich. Ważność tego aktu odnosiła się tylko do pierwszego roku działalności uczelni; por. AKUL, sygn. A-38, (Rep. 124, nr 198), Radziszewski Idzi Benedykt, ks. [1895] 1917–1922 [1952], Pismo abp Edwarda Roppa do Rektora Idziego Radziszewskiego, Petersburg 23 X 1918 r., k. 26. Po wygaśnięciu tych praw zastąpił je papieski akt erekcyjny z 25 lipca 1920 r., wydany przez Kongregację Seminariów i Uniwersytetów, zatwierdzony przez

opiekę duchowną oraz za opłatą 300 koron miesięcznie – utrzymanie⁴⁷.

Co dotyczy statutu uniwersyteckiego⁴⁸, to jego projekt został złożony w Ministerstwie W. i OP. Jest on tak ułożony, by najdostojniejszy Episkopat mógł, w myśl uchwał konferencji, w każdej chwili wziąć Uniwersytet pod swoją Władzę⁴⁹ oraz, o ile okaże się potrzeba,

papieża Benedykta XV. Akt papieski uprawniał obydwu wydziały kościelne do nadawania stopni naukowych: licencjata i doktora; por. tamże, sygn. 2, Zespół Przedwojenny, Odpis Dekretu Świętej Kongregacji Seminariorów i Uniwersytetów Stolicy Apostolskiej o nadaniu praw Wydziałom: Teologicznemu, Prawa Kanonicznego, Rzym 25 VII 1925 r., b.n.

⁴⁷ Konwikt Księży Studentów, których w pierwszym roku akademickim 1918/19 było około 30, najpierw mieścił się na parterze tzw. nowego gmachu lubelskiego Diecezjalnego Seminarium, dotychczas użytkowanego przez wojskowe władze austriackie. Budynek służył księżom jako mieszkanie, baza naukowa, wspólnota formacji kapłańskiej; por. *Katolicki Uniwersytet Lubelski. 75 lat w służbie Bogu i Ojczyźnie*, s. 90. Po pewnym czasie, w 1919 r. siedzibę Konwiktu Księży Studentów przeniesiono do budynku na Starym Mieście przy ul. Archidiakońskiej 7, przekazanego uniwersytetowi w dziesięcioletnią dzierżawę przez Towarzystwo Opieki nad Nauczycielami. Dopiero w 1930 r. księża studenci zamieszkali w Konwiktzie Księży Studentów im. św. Jana Kantego, wzniesionym według projektu Bohdana Kelles-Krauzego blisko obiektów KUL; por. G. Karolewicz, *Ksiądz Idzi Radziszewski 1871–1922*, s. 89. Opłata 300 koron miesięcznie na utrzymanie księdza w konwiktzie nie była zbyt wygórowana. W tym czasie pensja profesora Uniwersytetu Lubelskiego wynosiła 1500 koron miesięcznie (750 rubli), a pensja miesięczna rektora – 3000 koron (1500 rubli); por. AKUL, sygn. A-38, Rep. 124, nr 198, *Radziszewski Idzi*, Pismo Franciszka Skąpskiego do rektora ks. Idziego Radziszewskiego, Lublin 28 III 1919 r., k. 50.

⁴⁸ Statut projektowanej uczelni w Lublinie, zredagowany przez zespół pod przewodnictwem rektora księdza Idziego Radziszewskiego, został przesłany do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego już 18 sierpnia 1918 r.; por. tamże, sygn. 2, Zespół Przedwojenny, Pismo Komitetu Organizacyjnego Uniwersytetu Lubelskiego do Ministra WRiOP, Warszawa 17 VIII 1918 r., s. 59. Statut ten stosowano w pierwszych miesiącach istnienia uniwersytetu, m.in. na nim opierano się w dyskusjach podczas Konferencji Episkopatu Polski w grudniu 1918 r.; por. tamże, Pismo rektora Idziego Radziszewskiego do Ministra WRiOP, Lublin, prawdopodobnie koniec 1918 r., k. 96–97. Jednakże władze państwowe domagały się jeszcze w czerwcu 1919 r. przesłania „projektu całkowitego statutu w redakcji ostatecznej”, co miałyby świadczyć o ciągle trwających pracach nad dostosowaniem statutu do prawodawstwa cywilnych władz oświatowych; por. tamże, Pismo Ministra WRiOP, Sekcja Nauki i Szkół Wyższych do Biskupa Lubelskiego, Warszawa 14 VI 1919 r., k. 104–105. Stolica Apostolska zezwoliła na stosowanie przedłożonego statutu uniwersytetu w Lublinie „po nieznacznych poprawkach” od 25 lipca 1920 r. przez 3 kolejne lata „tytułem próby”; por. tamże, Odpis Dekretu Świętej Kongregacji Seminariorów i Uniwersytetów Stolicy Apostolskiej o nadaniu praw Wydziałom: Teologicznemu i Prawa Kanonicznego, Rzym 25 VII 1920 r., k.b.n. Władze państwowe przyjęły ostateczną wersję statutu i zatwierdziły go 2 marca 1928 r. Od tego momentu ustaliła się nazwa Katolicki Uniwersytet Lubelski, w miejsce dotychczas stosowanej – Uniwersytet Lubelski; por. tamże, sygn. 8/I, (Rep. 124, nr 8), Sprawozdania, Statut KUL, Warszawa 2 III 1928 r., k.b.n.

⁴⁹ Struktura i program Uniwersytetu Lubelskiego były zbliżone do uniwersytetów państwowych, ale jako instytucja katolicka musiał być również podporządkowany władzom ko-

zmienić statut całkowicie lub w części⁵⁰. Szczegółowe sprawozdanie dotyczące założenia i zorganizowania Uniwersytetu będą miał zaszczyt przedstawić Najdostojniejszemu Episkopatowi na konferencji lub przy innej stosownej okazji⁵¹.

Donosząc o powyższym, považam się prosić Waszą Ekscylerencję o udzielenie Paster-

ścielnym. Z tej przyczyny oprócz senatu akademickiego – typowej władzy uczelni państwowych – uniwersytet podlegał Episkopatowi Polski, z którego ramienia czuwał nad nim Delegat Episkopatu Polski do spraw KUL, ówczesny ordynariusz lubelski biskup Marian Fulman. Episkopat Polski przyjął Uniwersytet Lubelski pod swoją władzę i opiekę nieformalnie na konferencji w Warszawie, która odbyła się 10–12 grudnia 1918 r.; por. tamże, sygn. 2, Zespół Przedwojenny, Pismo rektora Idziego Radziszewskiego do Ministra WRiOP, Lublin, b.d., k. 96–97. W późniejszym czasie Episkopat Polski, zgromadzony na zjeździe w Krakowie w 1921 r., oficjalnie wziął pod swój zarząd Uniwersytet Katolicki w Lublinie i utworzył Radę Biskupią Uniwersytecką; por. S. Wilk, *Episkopat Kościoła Katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1922, s. 85. Władza zwierzchnia Episkopatu Rzeczypospolitej Polskiej nad Uniwersytetem Lubelskim została zadekretowana w artykule 3 Zasad ogólnych statutu uczelni; por. AKUL, sygn. 8/I, (Rep. 124, nr 8), Sprawozdania, Statut Uniwersytetu Lubelskiego. Projekt, k. 4.

⁵⁰ Projekt statutu Uniwersytetu Lubelskiego z 1918 r. stawiał Episkopat Polski w roli „władzy zwierzchniej i zarządcy” uczelni. Jednakże dydaktyczna i pedagogiczna kontrola nad działalnością tej instytucji naukowej należała też do władz państwowych, a dokładnie do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W związku z tym statut uczelni podlegał zatwierdzeniu zarówno przez władze kościelne, jak i władze państwowe. Rektor ksiądz Idzi Radziszewski pracował nad projektem statutu, biorąc pod uwagę racje strony kościelnej i państwowej, stąd w AKUL przechowuje się kilka redakcji tego dokumentu z wieloma naniesionymi przez rektora poprawkami, co wiązało się z reakcją na zgłoszone uwagi ze strony przedstawicieli Episkopatu Polski i Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; por. tamże, sygn. 3/III, Statut Uniwersytetu Lubelskiego w języku łańskim [Różne odmiany statutów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, dotyczących całej uczelni oraz poszczególnych wydziałów, w języku łańskim i polskim].

⁵¹ W AKUL zachowały się pisma biskupów polskich z października 1918 r. adresowane do księdza Idziego Radziszewskiego, których treść związana była z zawartością sprawozdania o organizowaniu Uniwersytetu Lubelskiego, nadesłanego im wcześniej przez rektora tej uczelni. Wydaje się, że „stosowna okazja” wysłania tego sprawozdania o czynnościach podejmowanych przez rektora nadarzyła się w związku z zakończeniem prac organizacyjnych, ogłoszeniem naboru studentów na wydział Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych, zaproszeniem na uroczystą inaugurację pierwszego roku akademickiego (planowana była początkowo na drugą połowę listopada 1918 r.) oraz prośbą o pobłogosławienie przez biskupów tego dzieła; por. tamże, sygn. 2, Zespół Przedwojenny, Pismo Biskupa Sandomierskiego do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, Sandomierz 29 X 1918 r., k. 78; tamże, Pismo Biskupa Płockiego do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, Płock 22 X 1918 r., k. 80. Biskup Antoni Julian Nowowiejski w nadesłanej rektorowi odpowiedzi na sprawozdanie napisał m.in.: „W odpowiedzi na list donoszący o zamierzonym otwarciu Uniwersytetu Katolickiego w Lublinie komunikuję, iż podam do wiadomości duchowieństwa swej diecezji wszystkie szczegóły o jakich mi, Magnifice Domine, donosisz”; tamże, Pismo Biskupa Kieleckiego do rektora Uniwersytetu w Lublinie, Kielce 15 X 1918 r., k. 79.

skiego błogosławieństwa rozpoczynającej się działalności wszechnicy, oraz o przysłanie kapłanów na wydział prawa kanonicznego i nauk moralnych⁵².

Całując Ojcowskie dłonie Waszej Pasterskiej Mości, przesyłam wyrazy najgłębszej czci, zupełnego oddania i synowskiej uległości.

Ks. Idzi Radziszewski
Lublin, Krak. Przedm. 41

Źródło: Archiwum Diecezjalne w Kielcach, Akta Kurialne Ogólne, Akta akademików w Petersburgu 1896–1921, sygn. OS-A/5, k. 465–466a.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Źródła archiwalne

Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Korespondencja z władzami w sprawie przyznania Uniwersytetowi praw szkół akademickich, 1918–1924, Rep. 124, nr 4/I. Radziszewski Idzi Benedykt ks., [1895] 1917–1922 [1952], sygn. A-38, (Rep. 124, nr 198).

Sprawozdania. Składy osobowe 1918–1922, sygn. 8/I (sygnatura dawna: Rep. 124, nr 8).

Statut Uniwersytetu Lubelskiego w języku łacińskim [Różne odmiany statutów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, dotyczących całej uczelni oraz poszczególnych wydziałów, w języku łacińskim i polskim], sygn. 3/III.

Zespół Przedwojenny. Erekcja Uniwersytetu Lubelskiego i Ogólna Organizacja 1918–1923, sygn. 2.

Archiwum Diecezjalne w Kielcach

Akta Kurialne Ogólne, Akta akademików w Petersburgu 1896–1921, sygn. OS-A/5.

⁵² Wydział Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych należał do grupy pierwszych czterech wydziałów otworzonych na Uniwersytecie Lubelskim w grudniu 1918 r. (pozostałe wydziały: Teologiczny, Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, Nauk Humanistycznych). W pierwszym roku akademickim studiowało na tym wydziale 19 studentów (w sumie na lubelskiej wszechnicy studiowało wtedy 399 studentów). Dziekanem Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych w pierwszym roku jego funkcjonowania był ksiądz Bronisław Żongołłowicz. Od 1923 r. jednostka zmieniła nazwę na Wydział Prawa Kanonicznego i w okresie międzywojennym był on jedynym odrębnym wydziałem tej dyscypliny kościelnej w Polsce. Na innych uniwersytetach prawo kanoniczne wykładano tylko w ramach wydziałów teologicznych; por. G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicki Katolickiego Uniwersytetu*, t. 1, s. 43, 74, 177.

Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

I. Radziszewski, *Projekt reformy Akademii Duchownej w Petersburgu*, Rękopis 573.

Źródła drukowane

Dz. U. 120, nr 72, poz. 494. *Ustawa o szkołach akademickich z 13 VII 1920 r.*

Opracowania

Dąbkowski P., *Uniwersytet Lubelski jako konieczność dziejowa*, „Wiadomości Towarzystwa Uniwersytetu Lubelskiego” 1923, 1, z. 2, październik.

Dębiński A., *Gawędy na jubileusz*, Lublin 2018.

Domińczak S., *Kardynał Mercier 1851–1926*, Wilno 1926.

Dzieje Lublina, red. S. Krzykała, t. 2, Lublin 1975.

Encyklopedia 100-lecia KUL, red. E. Gigilewicz, M. Babiński, K. Brzezińska i in., t. 1–2, Lublin 2018.

Fert S., *Działalność duszpasterska bpa Augustyna Łosińskiego*, „Nasza Przeszłość” (dalej: NP) 1979, t. 52.

Jasiński W., *Na 50-lecie*, „Ateneum Kapłańskie” (dalej: AK), 51, 1959, t. 58, z. 1–3.

Kaczor Z., *Biskup Augustyn Łosiński wobec sanacji i państwa sanacyjnego*, „Rocznik Świętokrzyski” t. 27, 2002, seria A.

Karolewicz G., *Ksiądz Idzi Benedykt Radziszewski 1871–1922*, Lublin 1998.

Karolewicz G., *Ksiądz Idzi Radziszewski (1871–1922) – Założyciel Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Chrześcijananie*, t. 9, red. B. Bejze, Warszawa 1982.

Karolewicz G., *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 1, Lublin 1996.

Karolewicz G., *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 2, *Biogramy*, Lublin 1994.

Karolewicz G., *Radziszewski Idzi Benedykt*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław 1987.

Karolewicz G., *Trzy listy ks. Idziego Radziszewskiego do Kardynała Mercier*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK) 1983, 46.

Karolewicz G., *W służbie „Deo et Patriae”: ks. Idzi Radziszewski (1871–1922) i ks. Antoni Słomkowski (1900–1982)*, „Ethos” R. 22, 2009, nr 1/2 (85/86).

Karolewicz G., *Lowanium w życiu i działalności ks. Idziego Radziszewskiego*, AK, 72, 1980, z. 1.

Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1938.

Katolicki Uniwersytet Lubelski. „Deo et Patriae”, Lublin 1947.

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. 90 lat istnienia, red. G. Kramarek, E. Ziemann, Lublin 2008.

Katolicki Uniwersytet Lubelski. 50 lat istnienia i działalności, Lublin 1968.

- Katolicki Uniwersytet Lubelski 75 lat w służbie Bogu i Ojczyźnie. Album jubileuszowej wystawy*, oprac. Z. Uchnast, J. Szymik, J. Koziej, M. Wandrasz, Lublin, 1994.
- Katolicki Uniwersytet Lubelski w oczach wychowanków. Założenia, wspomnienia, sprawozdania*, red. M. Rechowicz i in., Lublin 1958.
- Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów uczelni*, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992.
- Kliś A.J., *Poglądy społeczne biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego (1910–1937)*, praca magisterska napisana pod kierunkiem ks. doc. dr. hab. A.L. Szafrąńskiego, Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1980.
- Krasowski W., *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996.
- Kremer P., *Śp. Ks. dr Idzi Radziszewski*, „Wiadomości Towarzystwa Uniwersytetu Lubelskiego” R. 1, 1923, z. 1.
- Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski i in., Lublin 1969.
- Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wkład w kulturę polską w latach 1968–1993*, red. M. Rusecki, Lublin 1994.
- Kubicki P., *Augustyn Łosiński, Biskup Kielecki – krótki zarys monograficzny*, Sandomierz 1939.
- Liebrecht G., *Biskup Augustyn Łosiński a niepodległość*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne” 2010, t. 10.
- Liebrecht G., *Biskup Augustyn Łosiński. Ordynariusz Diecezji Kieleckiej w latach 1910–1937*, Kielce 2018.
- Liebrecht G., *Działalność filantropijna biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego w latach 1910–1937 (w świetle akt personalnych)*, „Studia Muzealno-Historyczne Muzeum Historii Kielc” 2009, t. 1.
- Liebrecht G., *Rusofil Łosiński? Poglądy i postawy polityczne biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne” 2010, t. 11.
- Marcinkowska M., *Akcenty patriotyczne w działalności biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego (1910–1937)*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2005, 4.
- Marcinkowska M., *Biskup kielecki Augustyn Łosiński wobec odradzania się państwa polskiego 1918–1922 (wybrane zagadnienia)*, w: *Studia i materiały do dziejów Kielecczyzny*, t. 1, red. W. Caban, Kielce 1998.
- Marcinkowska M., *Państwo w poglądach i działalności biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego (1910–1937)*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” (dalej: KPD), 75, 1999, nr 1 (cz. I); nr 2, (cz. II).
- Młynarczyk S., *Seminarium Diecezjalne Lubelskie*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 38 1964, nr 1–7.
- Nauka i wiara. 80 lat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Szostek, Lublin 1999.
- Nowodworski W., *Gmach Biblioteki*, ABMK, 1971, t. 23.
- Olszewski D., *Łosiński Augustyn*, w: *Encyklopedia katolicka* (dalej: EK), t. 11, Lublin 2006.
- Petrani A., *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XV–XIX w.*, Lublin 1961.

- Przeniosło M., *Biskup Augustyn Łosiński o sytuacji społeczno-politycznej w Królestwie Polskim w latach pierwszej wojny światowej (dokumenty z Archiwum Diecezjalnego w Kielcach)*, „Rocznik Świętokrzyski. Seria A – Nauki Humanistyczne” 2005, t. 29.
- Radziszewski I., *Uniwersytet Katolicki w Polsce*, „Wiadomości Towarzystwa Uniwersytetu Lubelskiego” 1923.
- Radziszewski I., *Wszechnica Katolicka w Lowanium (Louvain)*, Warszawa 1908.
- Ryba M., *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Korzenie, początki, źródła tożsamości*, Warszawa–Radzymin 2018.
- Ryba M., *Środowiska i ugrupowania polityczne na Lubelszczyźnie 1914–1918*, Lublin 2007.
- Strawińska M., *Wyższe Kursy Polskie w Petersburgu 1916–1918. Uniwersytet Lubelski: polonistyka, romanistyka, pedagogika 1921–1926*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918–1925*, wstęp i red. G. Karolewicz, Lublin 1978.
- 1910–1935. *Dwudziestopięćdziesiąt lat rządów J.E. Ks. Biskupa Augustyna Łosińskiego w Diecezji Kieleckiej*, Kielce 1935.
- Ussas B., *Akademia Duchowna w Petersburgu*, EK, t. 1, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1973.
- Wilk S., *Episkopat Kościoła Katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992.
- Wodzianowska I., *Książd Idzi Radziszewski w służbie „Bogu i Ojczyźnie”*, „Summarium” 2018, 47 (67).
- Wodzianowska I., *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007.
- Wojtkowski A., *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1944*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski i in., Lublin 1969.
- Wójcicki A., *Katolicka Akademia Duchowna w Piotrogradzie*, w: *Polski Kalendarz Piotrogradzki*, Petersburg 1916.
- Wyczawski H.E., *Radziszewski Idzi Benedykt (1871–1922)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, Warszawa 1982.
- Zawadzki J., *Ks. Idzi Radziszewski 1871–1922*, AK, 41, 1949, t. 51.
- Zdanowski J., *Z walki o wolność Kościoła pod zaborem rosyjskim*, Kielce 1925.
- Zet W., *O budowie Uniwersytetu Lubelskiego*, „Głos Lubelski” 10, 1923, nr 68.
- Zieliński Z., *Łosiński Augustyn*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław 1973.
- Ziółek J., *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, w: EK, t. 8, Lublin 2000.
- Żmuda R., *Łosiński Augustyn (1867–1937)*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. 2, red. R. Bender, Lublin 1994.

Źródła internetowe

<http://www.polskipetersburg.pl/hasla/wyzsze-kursy-polskie>

<https://www.diecezja.kielce.pl/administracja/archiwum-diecezjalne>

<https://www.kul.pl/kalendarium-jubileuszu,17992.html>

O autorze:

ks. dr Tomasz Gocel – wykładowca historii Kościoła w kieleckim Wyższym Seminarium Duchownym, zatrudniony na stanowisku adiunkta w Katedrze Patrologii Greckiej i Łacińskiej Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, od 2016 r. dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Kielcach.

Zainteresowania badawcze: prowadzi badania naukowe w zakresie dziejów diecezji kieleckiej i Kościoła w Polsce podczas II wojny światowej i okresu powojennego. Szczegółowo zajmuje się następującymi obszarami badawczymi: duszpasterstwo w diecezji kieleckiej w warunkach okupacji niemieckiej i pod rządami komunistów, instytucje zarządzające diecezją kielecką w latach 1939–1989, martyrologia duchowieństwa diecezjalnego. Jest autorem dwóch monografii, kilku artykułów naukowych i rozdziałów w pracach zbiorowych.

e-mail: tomasz.gocel@kul.pl